

Ivo TURK
Marijan JUKIĆ

PROMJENE BROJA
I UDJELA HRVATA I
SRBA U HRVATSKOM
PODUNAVLJU KAO PO-
SLJEDICA DOMOVIN-
SKOG RATA I MIRNE
REINTEGRACIJE
(1991. – 2001.)

UVODNI DIO

Na kretanje broja stanovnika, kao i na razvoj stanovništva u cijelosti, utječu mnogi demografski i nedemografski (ekonomski, društveni, sociopsihološki, povijesno-politički, geografski, zdravstveno-higijenski i drugi) čimbenici (Wertheimer-Baletić, 1999.). Opći razvoj društva, kao i njegov ekonomski, kulturni, društveno-politički i drugi segment nužno podrazumijeva poznavanje temeljnih obilježja stanovništva (Nejašmić, 1991.). Dakle, problematici populacijskih procesa valja pristupiti veoma odgovorno, jer će svako zanemarivanje stanovništva kao „temeljnog kapitala“ u prostoru imati dugoročne nepovoljne posljedice na svekolika zbivanja. U uvjetima prevladavajućeg djelovanja destabilizacijskih „unutarnjih“ i „vanjskih“ čimbenika na razvoj stanovništva demografska dinamika i struktura postaju veoma važan, pa i odlučujući, ograničavajući čimbenik društveno-gospodarskog razvoja.

Etnička struktura stanovništva jedno je od najvažnijih obilježja naseljenosti na nekom prostoru jer se kroz nju – znakovito više nego kod drugih strukturno-demografskih obilježja određene populacije – zrcale i utjecaji prošlih povijesnih, društvenih i političkih zbivanja, koji znatno određuju razvojni proces i dinamiku etnodemografskih promjena (Živić, 2006.). Hrvatsko Podunavlje je u prošlim stoljećima bio pozornica dinamičnih povijesno-političkih, društveno-gospodarskih i demografskih procesa. Takav buran razvoj znatno je odredio oblikovanje narodnosnog sastava ovog prostora.

Odnos hrvatskog i srpskog stanovništva na prostoru Hrvatskoga Podunavlja očit je pokazatelj povijesno-političkih previranja tijekom prošlih razdoblja. Ona su kulminirala tijekom ranih 1990-ih godina planiranom velikosrpskom agresijom¹ kojoj je vrh bila etnički ho-

¹ Više o demografskim aspektima srbijanske oružane agresije vidjeti u radu: „Izravni i migracijski demografski gubitci tijekom srbijanske oružane agresije na Hrvatsku“ (Živić, 2005.).

Ivo Turk
Marijan Jukić

**Promjene broja i
udjela Hrvata i Srba
u Hrvatskom Podu-
navlju kao posljedica
Domovinskog rata i
mirne reintegracije
(1991. – 2001.)**

mogenizirati taj prostor u smislu postizanja dominacije srpskog etničkog elementa. Neosnovanost i neopravданost srpskih teritorijalnih težnji prema ovome prostoru pokazuje analiza narodnosnog sastava, kako 1991. tako i 2001. godine, gdje je vidljivo da je hrvatski etnički element bio dominantna baza etničkog sastava stanovništva. Drugim riječima, unatoč stoljetnim srpskim posezanjima za ovim prostorom i planskim kolonizacijama srpskog stanovništva, Hrvati su uspjeli očuvati absolutnu većinu u Hrvatskom Podunavlju.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Statističko-demografski okvir ovoga rada čine službeni podaci popisa stanovništva 1971., 1981., 1991. i 2001. godine, pri čemu je težište istraživanja usmjeren na promjene u narodnosnom sastavu stanovništva u razdoblju od 1991. do 2001. godine. Radi praćenja promjena u općem kretanju stanovništva Hrvatskoga Podunavlja i potpunije slike razvoja stanovništva ovoga područja, vremenski okvir istraživanja proširen je na rezultate popisa iz 1971. i 1981. godine.

Problematika usporedivosti popisnih podataka 1971., 1981., 1991. i 2001. godine izuzeta je u ovome radu, pa usporedba rezultata popisa 2001. godine s ranijim popisima ima samo orijentacijsku vrijednost. Naime, popisi stanovništva 1971., 1981. i 1991. provedeni su prema koncepciji stalnog stanovništva (tzv. *de iure* stanovništvo), a popis 2001. godine prema koncepciji „uobičajenog mjesta stanovanja“.² Budući da je težište ovoga istraživanja usmjeren na promjene u narodnosnom sastavu tijekom posljednjeg međupopisnog razdoblja (1991. – 2001.), a podaci o općem kretanju stanovništva (1971. – 2001.) služe samo da se upotpuni slika razvoja stanovništva ovoga kraja, razlike u rezultatima popisa neće bitno utjecati na rezultate istraživanja.

2 Metodologija popisa 2001. godine razlikuje se od metodologije prethodnih popisa. Prema preporkama Statističkog ureda Europske unije i Ekonomske komisije za Europu Ujedinjenih naroda, u posljednjem je popisu prihvaćena koncepcija „uobičajenog mjesta stanovanja“ (*place of usual residence*), s vremenskim ograničenjem odsutnosti do dvanaest mjeseci. U ukupno stanovništvo, dakle, ulaze sve osobe koje na teritoriju Hrvatske imaju boravište dulje od dvanaest mjeseci. Državni zavod za statistiku ipak je uveo odredene preinake metodologije kako bi osigurao kontinuitet s prethodnim popisima stanovništva. Naime, u ukupno stanovništvo Republike Hrvatske uključene su i „...osobe koje imaju tijesnu gospodarsku, prometnu i učestalu vezu s kućanstvom i obitelji u Republici Hrvatskoj“. Ovakav izbor kriterija može se opravdati činjenicom da načelo „uobičajenog mjesta stanovanja“ nije pogodno za emigracijske zemlje poput Hrvatske.

Težište istraživanja usmjeren je na promjene u udjelima Hrvata i Srba u narodnosnom sastavu stanovništva Hrvatskoga Podunavlja u razdoblju od 1991. do 2001. godine. Stoga je sastav stanovništva prema narodnosti 1991. i 2001. godine prikazan detaljno, tj. na razini naselja Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.

Prostorno-statistički okvir istraživanja je Hrvatsko Podunavlje, koje obuhvaća Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku županiju. Ukupna površina prostora iznosi 6.597 km², a na njemu je, prema popisu 2001. godine, živjelo 535.274 stanovnika. U Hrvatskom Podunavlju nalazi se ukupno 347 naselja (263 u Osječko-baranjskoj i 84 u Vukovarsko-srijemskoj županiji), koja su u administrativno-teritorijalnom smislu organizirana u 60 općina (35 u Osječko-baranjskoj i 25 u Vukovarsko-srijemskoj županiji) i 12 gradova (7 u Osječko-baranjskoj i 5 u Vukovarsko-srijemskoj županiji).

KRETANJE BROJA STANOVNika HRVATSKOGA PODUNAVLJA OD 1971. DO 2001. GODINE

Promjena ukupnog broja stanovnika pouzdan je sintetički pokazatelj demografskog stanja i procesa na određenom prostoru. Kao odraz prirodne (biološke) dinamike i prostorne (mehaničke) pokretljivosti stanovništva precizan je pokazatelj međuovisnosti različitih povjesno-političkih, društveno-gospodarskih i demografskih procesa.

Ukupan broj stanovnika Hrvatskoga Podunavlja u promatranom razdoblju smanjen je sa 568.279 (1971.) na 535.274 (2001.), tj. za 5,8% (ili apsolutno za 33.005 stanovnika).³ Prosječan godišnji relativan pad broja stanovnika iznosio je -0,19%. Prema koncepciji *de facto* stanovništva, broj (prisutnog) stanovništva „u zemljii“ smanjen je sa 532.225 na 499.591 stanovnika ili za 6,1% (apsolutno za 32.634 osobe), pa je prosječan godišnji relativni pad iznosio -0,20% (Živić, 2007.). Od 1971. do 2001. godine broj stanovnika Osječko-baranjske županije smanjen je za 5,89% (s 351.164 na 330.506), a Vukovarsko-srijemske županije za 5,69% (s 217.115 na 204.768). Ipak, najizrazitija ukupna depopulacija Hrvatskoga Podunavlja nastupila je u razdoblju od 1991. do 2001. godine, kada je ukupno stanovništvo smanjeno sa 598.434 (1991.) na 535.274 (2001.) ili za 10,6% (apsolutno za 63.160 osoba). Prosječno godišnje relativno smanjenje iznosilo je u istom razdoblju -1,1%.

³ U ovom slučaju radi se o popisnim rezultatima (vidjeti metodološke napomene).

Tablica 1.
Kretanje broja stanovnika gradova i općina Hrvatskoga Podunavlja od 1971. do 2001. godine

Grad/općina	Godina			
	1971.	1981.	1991.	2001.
Osječko-baranjska županija				
Beli Manastir*	9839	11837	13108	10986
Belišće*	10938	11524	12456	11786
Donji Miholjac*	9700	10003	10650	10265
Đakovo*	25251	27304	29493	30092
Našice*	15366	15629	17432	17320
Osijek*	109189	123944	129792	114616
Valpovo*	11509	12107	12607	12327
Antunovac	4201	4152	4246	3559
Bilje	6023	5644	6455	5480
Bizovac	5141	5159	5073	4979
Čeminac	3521	3217	3536	2856
Čepin	9508	10584	12285	12901
Darda	7920	8345	8685	7062
Donja Motičina	2285	1905	1990	1865
Draž	6573	5236	4623	3356
Drenje	4586	3808	3375	3071
Đurđenovac	9984	8653	9097	7946
Erdut	11353	11035	10197	8417
Ernestinovo	3081	2968	2898	2225
Feričanci	3297	2771	2676	2418
Gorjani	2503	2097	1916	1832
Jagodnjak	4388	3886	3602	2537
Kneževi Vinogradi	8619	7483	6848	5186
Koška	6616	5660	5615	4411
Levanjska Varoš	2330	1670	1378	1266
Magadenovac	3361	2802	2432	2239
Marijanci	3757	3113	3020	2719
Petlovac	4930	3949	3785	2743
Petrijevci	3160	3019	2972	3068
Podgorač	5340	4318	4019	3314
Podr. Moslavina	2490	1834	1606	1451
Popovac	4509	3812	3623	2427
Punitovci	2377	2269	2027	1850
Satnica Đakovačka	2590	2461	2623	2572
Semeljci	6088	5202	4980	4858
Strizivojna	2858	2659	2728	2759

Ivo Turk
Marijan Jukić

**Promjene broja i
udjela Hrvata i Srba u
Hrvatskom Podunav-
lju kao posljedica
Domovinskog rata i
mirne reintegracije
(1991. – 2001.)**

Grad/općina	Godina			
	1971.	1981.	1991.	2001.
Šodolovci	3076	2939	2604	1955
Trnava	2846	2562	2206	1900
Viljevo	3664	2895	2657	2396
Viškovci	2494	2257	2154	2060
Vladislavci	2468	2409	2360	2124
Vuka	1435	1349	1364	1312

Vukovarsko-srijemska županija				
Ilok*	10449	9891	9748	8351
Otok*	7896	7721	7924	7755
Vinkovci*	31605	35944	38580	35912
Vukovar*	38830	41959	46735	31670
Županja*	11476	12679	14435	16383
Andrijaševci	3734	3923	4031	4249
Babina Greda	4620	4159	4205	4262
Bogdanovci	3218	3133	3167	2366
Borovo	4859	7610	6442	5360
Bošnjaci	4741	4531	4426	4653
Cerna	4581	4428	4742	4990
Drenovci	8573	7788	7202	7424
Gradište	3520	3274	3297	3382
Gunja	4873	5090	5176	5033
Ivankovo	7381	7823	8268	8676
Jarmina	2224	2509	2629	2627
Lovas	2451	2264	2231	1579
Markušica	4219	3737	3712	3053
Negoslavci	1795	1698	1682	1466
Nijemci	8663	7512	6965	5998
Nuštar	5627	6097	6612	5862
Privlaka	3224	3368	3501	3776
Stari Jankovci	6871	6813	6617	5216
St. Mikanovci	3646	3467	3400	3387
Tompojevci	3827	3273	3092	1999
Tordinci	3166	2906	2868	2251
Tovarnik	4376	4127	4240	3335
Trpinja	7816	8069	7672	6466
Vođinci	2131	2074	2099	2113
Vrbanja	6723	6052	5543	5174

* gradovi

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001. CD,
DZS, Zagreb, 2005.

Ivo Turk
Marijan Jukić

**Promjene broja i
udjela Hrvata i Srba
u Hrvatskom Podu-
navlju kao posljedica
Domovinskog rata i
mirne reintegracije
(1991. – 2001.)**

Vukovarsko-srijemska županija u razdoblju od 1991. do 2001. bila je zahvaćena nešto intenzivnijom relativnom ukupnom depopulacijom (smanjenje od -11,5% ili apsolutno za 26.473) u odnosu na Osječko-baranjsku (smanjenje od -10,0% ili apsolutno za 36.687).

Najveći stupanj ukupne depopulacije u razdoblju od 1991. do 2001. godine zabilježen je u okupiranim⁴ općinama i gradovima. Najveće relativno smanjenje među gradovima zabilježeno je u Vukovaru, čije je ukupno stanovništvo smanjeno za 32,2% (tablica 1), a među općinama ističu se Tompojevci⁵ (pad od 35,4%), Popovac (pad od 33,0%), Jagodnjak (pad od 29,6%), Lovas (pad od 29,2%), Petlovac (pad od 27,5%) i Draž (pad od 27,4%).

Porast ukupnog broja stanovnika u razdoblju od 1991. do 2001. godine zabilježen je u 14 općina i gradova (4 u Osječko-baranjskoj, 10 u Vukovarsko-srijemskoj županiji). Najveći porast zabilježen je u Županji (13,5%), što je posljedica snažnih ulaznih migracijskih strujanja čije je glavno ishodište Bosanska Posavina (tablica 1). Porastom se još ističu općine Privilaka (7,9%), Cerna (5,2%), Bošnjaci (5,1%) i Čepin (5,0%). Važno je istaknuti kako je jedan od razloga porasta stanovništva prostora bivše Općine Županja u činjenici da na prostoru navedene (bivše) općine nijedno naselje nije bilo okupirano.

4 Okupirana naselja na području Hrvatskoga Podunavlja 03. 01. 1992. bila su: u bivšoj Općini Beli Manastir (Baranjsko Petrovo Selo, Batina, Beli Manastir, Bilje, Bolman, Branjin Vrh, Branjina, Čeminac, Darda, Draž, Duboševica, Gajić, Grabovac, Jagodnjak, Jasenovac, Kamenac, Karanac, Kneževi Vinogradi, Kneževi, Kopačevo, Kotlina, Kozarac, Kožjak, Luč, Lug, Majiške Međe, Mece, Mirkovac, Mitrovac, Novi Bezdan, Novi Bolman, Novi Čeminac, Novo Nevesinje, Petlovac, Podolje, Podunavlje, Popovac, Sokolovac, Sudaraž, Suza, Šećerana, Širine, Šumarna, Švajcarnica, Tikveš, Topolje, Torjanci, Uglješ, Vardarac, Zeleno Polje, Zlatna Greda i Zmajevac); u bivšoj Općini Osijek (Ada, Aljmaš, Antunovac Tenjski, Bijelo Brdo, Dalj, Divoš, Erdut, Ernestinovo, Koprivna, Laslovo, Palača, Paulin Dvor, Petrova Slatina, Sarvaš, Silaš, Šodolovci i Tenja); u bivšoj Općini Vinkovci (Antin, Apševci, Cerić, Donje Novo Selo, Đeletovci, Gaboš, Karadžićev, Korog, Ilača, Ivanci, Lipovac, Marinci, Markušica, Mlaka Antinska, Mirkovci, Nijemci, Novi Jankovci, Orolik, Ostrovo, Podgrađe, Podrinje, Srijemske Laze, Stari Jankovci, Šidski Banovci, Tordini i Vinkovački Banovci); u bivšoj Općini Vukovar (Bapska, Berak, Bobota, Bogdanovci, Bokšić, Borovo, Bršadin, Čakovci, Ćelija, Grabovo, Ilok, Klisa, Lipovača, Ludvinci, Mikluševci, Mohovo, Negoslavci, Opatovac, Pačetin, Petrovci, Sotin, Svinjarevci, Šarengrad, Tompojevci, Tovarnik, Trpinja, Vera i Vukovar).

5 Ovakav podatak za Općinu Tompojevci djelomično je i posljedica promjena u administrativno-teritorijalnom ustroju. Naime, prema županijskom upravno-teritorijalnom ustroju, naselje Grabovo uključeno je u Općinu Tompojevci, ali je u obradi rezultata popisa 2001. godine dio Grabova prikazan unutar grada Vukovara, a dio je ostao u Općini Tompojevci kao dio naselja bez stanovnika.

PROMJENE U NARODNOSNOM SASTAVU STANOVNIŠTVA HRVATSKOGA PODUNAVLJA OD 1991. DO 2001. GODINE

Analiza promjene narodnosnog sastava Hrvatskoga Podunavlja u razdoblju od 1991. do 2001. godine pokazuje očitu etničku homogenizaciju izraženu kroz znatno povećanje udjela hrvatskoga stanovništva u ukupnome. Ukupan broj Hrvata u Hrvatskom Podunavlju povećan je sa 420.104 (1991.) na 437.522 (2001.). Uzme li se u obzir smanjenje ukupnog stanovništva Hrvatskoga Podunavlja za 10,6%, snažno povećanje udjela hrvatskog stanovništva – sa 70,20% (1991.) na 80,73% (2001.) – još više dolazi do izražaja (tablica 2). U istom razdoblju ukupan broj srpskoga stanovništva smanjen je sa 102.794 (1991.) na 60.510 (2001.) ili u relativnom smislu sa 17,17% (1991.) na 11,30% (2001.). Dakle, hrvatska etnička homogenizacija još je više izražena smanjenjem srpskog etničkog elementa, koji je još 1991. godine bio najbrojnija etnička manjina na ovome prostoru.

Promjena udjela hrvatskog i srpskog stanovništva Hrvatskoga Podunavlja na županijskoj razini pokazuje slična obilježja. Udio Hrvata u Osječko-baranjskoj županiji povećan je sa 71,42% (1991.) na 83,89% (2001.) ili za 17,46% (vidjeti bilješku 5), dok je u Vukovarsko-srijemskoj županiji udio Hrvata povećan sa 68,27% (1991.) na 78,27% (2001.) ili za 14,65% (tablica 2). Udio srpskog stanovništva u ukupnome tijekom razdoblja 1991. – 2001. znatno je smanjen u obje promatrane županije (u Osječko-baranjskoj za 44,04%, a u Vukovarsko-srijemskoj za 21,53%).

Tablica 2.

Promjene u narodnosnom
sastavu stanovništva
Hrvatskoga Podunavlja
1991. – 2001. godine po
gradovima i općinama

Grad/općina	Godina	Br. st.	Hrvati	% H.	Indeks H.*	Srbi	% S.	Indeks S.*
Beli Manastir	1991.	13 108	4 945	37,73	146,81	4 217	32,17	82,62
	2001.	10 986	6 085	55,39		2 920	26,58	
Belišće	1991.	12 456	10 879	87,34	107,18	483	3,88	52,58
	2001.	11 786	11 033	93,61		241	2,04	
Donji Miholjac	1991.	10 650	9 437	88,61	106,82	540	5,07	48,32
	2001.	10 265	9 716	94,65		252	2,45	
Đakovo	1991.	29 493	27 672	93,83	102,83	748	2,54	37,01
	2001.	30 092	29 037	96,49		282	0,94	
Našice	1991.	17 432	13 900	79,74	109,66	1 397	8,01	52,43
	2001.	17 320	15 145	87,44		727	4,20	
Osijek	1991.	129 792	90 179	69,48	124,61	22 778	17,55	43,59
	2001.	114 616	99 234	86,58		8 767	7,65	

Valpovo	1991.	12 607	11 559	91,69	104,90	346	2,74
	2001.	12 327	11 856	96,18		177	1,44
Antunovac	1991.	4 246	3 524	83,00	113,24	380	8,95
	2001.	3 559	3 345	93,99		93	2,61
Bilje	1991.	6 455	2 410	37,34	147,59	708	10,97
	2001.	5 480	3 020	55,11		246	4,49
Bizovac	1991.	5 073	4 787	94,36	103,30	80	1,58
	2001.	4 979	4 853	97,47		62	1,25
Čeminac	1991.	3 536	2 805	79,33	112,91	252	7,13
	2001.	2 856	2 558	89,57		76	2,66
Čepin	1991.	12 285	9 593	78,09	118,22	1 759	14,32
	2001.	12 901	11 910	92,32		625	4,84
Darda	1991.	8 685	3 107	35,77	145,01	3 293	37,92
	2001.	7 062	3 663	51,87		2 008	28,43
Donja Motičina	1991.	1 990	1 884	94,67	102,34	52	2,61
	2001.	1 865	1 807	96,89		17	0,91
Draž	1991.	4 623	2 801	60,59	112,03	162	3,50
	2001.	3 356	2 278	67,88		94	2,80
Drenje	1991.	3 375	2 867	84,95	110,17	299	8,86
	2001.	3 071	2 874	93,59		100	3,26
Đurđenovac	1991.	9 097	8 306	91,30	105,31	351	3,86
	2001.	7 946	7 640	96,15		160	2,01
Erdut	1991.	10 197	3 493	34,26	108,90	5 165	50,65
	2001.	8 417	3 117	37,03		4 538	53,91
Ernestinovo	1991.	2 898	1 613	55,66	120,80	472	16,29
	2001.	2 225	1 496	67,24		187	8,40
Feričanci	1991.	2 676	2 517	94,06	102,45	72	2,69
	2001.	2 418	2 330	96,36		40	1,65
Gorjani	1991.	1 916	1 789	93,37	102,95	69	3,60
	2001.	1 832	1 761	96,12		27	1,47
Jagodnjak	1991.	3 602	649	18,02	147,89	2 532	70,29
	2001.	2 537	676	26,65		1 642	64,72
Kneževi Vinogradi	1991.	6 848	1 764	25,76	133,31	1 437	20,98
	2001.	5 186	1 781	34,34		956	18,43
Koška	1991.	5 615	3 920	69,81	126,46	1 250	22,26
	2001.	4 411	3 894	88,28		344	7,80
Levanjska Varoš	1991.	1 378	982	71,26	111,51	338	24,53
	2001.	1 266	1 006	79,46		207	16,35

Magadenovac	1991.	2 432	1 899	78,08	107,99	417	17,15
	2001.	2 239	1 888	84,32		225	10,05
Marijanci	1991.	3 020	2 878	95,30	101,76	83	2,75
	2001.	2 719	2 637	96,98		47	1,73
Petlovac	1991.	3 785	2 521	66,61	107,12	273	7,21
	2001.	2 743	1 957	71,35		144	5,25
Petrijevci	1991.	2 972	2 775	93,37	103,33	38	1,28
	2001.	3 068	2 960	96,48		22	0,72
Podgorač	1991.	4 019	2 364	58,82	133,95	1 364	33,94
	2001.	3 314	2 611	78,79		572	17,26
Pod. Moslavina	1991.	1 606	1 481	92,22	104,02	91	5,67
	2001.	1 451	1 392	95,93		47	3,24
Popovac	1991.	3 623	1 741	48,05	143,64	977	26,97
	2001.	2 427	1 675	69,02		506	20,85
Punitovci	1991.	2 027	1 296	63,94	96,72	125	6,17
	2001.	1 850	1 144	61,84		10	0,54
Satnica Đakovačka	1991.	2 623	2 564	97,75	101,42	18	0,69
	2001.	2 572	2 550	99,14		4	0,16
Semeljci	1991.	4 980	4 816	96,71	101,63	78	1,57
	2001.	4 858	4 775	98,29		24	0,49
Strizivojna	1991.	2 728	2 667	97,76	101,10	14	0,51
	2001.	2 759	2 727	98,84		8	0,29
Šodolovci	1991.	2 604	167	6,41	191,58	2 262	86,87
	2001.	1 955	240	12,28		1 653	84,55
Trnava	1991.	2 206	1 794	81,32	108,08	368	16,68
	2001.	1 900	1 670	87,89		180	9,47
Viljevo	1991.	2 657	1 338	50,36	160,78	1 273	47,91
	2001.	2 396	1 940	80,97		401	16,74
Viškovci	1991.	2 154	2 058	95,54	102,23	42	1,95
	2001.	2 060	2 012	97,67		20	0,97
Vladislavci	1991.	2 360	1 306	55,34	144,54	576	24,41
	2001.	2 124	1 699	79,99		172	8,10
Vuka	1991.	1 364	1 187	87,02	109,74	88	6,45
	2001.	1 312	1 253	95,50		43	3,28
Osječko-ba- ranjska	1991.	367 193	262 234	71,42	117,46	57 267	15,60
	2001.	330 506	277 245	83,89		28 866	8,73
Ilok	1991.	9 748	6 848	70,27	109,49	680	6,98
	2001.	8 351	6 425	76,94		566	6,78

Otok	1991.	7 924	7 709	97,29	101,74	30	0,38	47,37
	2001.	7 755	7 676	98,98		14	0,18	
Vinkovci	1991.	38 580	28 650	74,26	119,84	6 138	15,91	44,00
	2001.	35 912	31 958	88,99		2 513	7,00	
Vukovar	1991.	46 735	22 166	47,43	121,15	15 143	32,40	101,48
	2001.	31 670	18 199	57,46		10 412	32,88	
Županja	1991.	14 435	13 230	91,65	105,24	322	2,23	37,67
	2001.	16 383	15 801	96,45		137	0,84	
Andrijaševci	1991.	4 031	3 902	96,80	102,16	21	0,52	46,15
	2001.	4 249	4 202	98,89		10	0,24	
Babina Greda	1991.	4 205	4 045	96,20	102,68	12	0,29	79,31
	2001.	4 262	4 210	98,78		10	0,23	
Bogdanovci	1991.	3 167	1 508	47,62	112,37	365	11,53	88,38
	2001.	2 366	1 266	53,51		241	10,19	
Borovo	1991.	6 442	604	9,38	84,54	5 146	79,88	108,38
	2001.	5 360	425	7,93		4 640	86,57	
Bošnjaci	1991.	4 426	4 228	95,53	103,31	30	0,68	41,18
	2001.	4 653	4 592	96,69		13	0,28	
Cerna	1991.	4 742	4 405	92,89	106,80	43	0,91	17,58
	2001.	4 990	4 917	98,54		8	0,16	
Drenovci	1991.	7 202	5 822	80,84	107,66	404	5,61	49,91
	2001.	7 424	6 461	87,03		208	2,80	
Gradište	1991.	3 297	3 101	94,06	104,61	16	0,49	71,43
	2001.	3 382	3 328	98,40		12	0,35	
Gunja	1991.	5 176	2 920	56,41	113,99	306	5,91	63,28
	2001.	5 033	3 236	64,30		188	3,74	
Ivankovo	1991.	8 268	8 088	97,82	101,35	25	0,30	10,00
	2001.	8 676	8 601	99,14		3	0,03	
Jarmina	1991.	2 629	2 471	93,99	104,40	49	1,86	43,01
	2001.	2 627	2 578	98,13		21	0,80	
Lovas	1991.	2 231	1 679	75,26	113,10	277	12,42	54,03
	2001.	1 579	1 344	85,12		106	6,71	
Markušica	1991.	3 712	254	6,84	99,12	3 292	88,69	102,33
	2001.	3 053	207	6,78		2 771	90,76	
Negoslavci	1991.	1 682	25	1,49	132,89	1 594	94,77	101,92
	2001.	1 466	29	1,98		1 416	96,59	
Nijemci	1991.	6 965	5 853	84,03	105,36	905	12,99	77,91
	2001.	5 998	5 310	88,53		607	10,12	
Nuštar	1991.	6 612	5 663	85,65	106,00	430	6,50	41,69
	2001.	5 862	5 322	90,79		159	2,71	

Privlaka	1991.	3 501	3 346	95,57	103,25	36	1,03	31,07
	2001.	3 776	3 726	98,68		12	0,32	
Stari Jankovci	1991.	6 617	3 920	59,24	117,32	2 005	30,30	76,70
	2001.	5 216	3 625	69,50		1 212	23,24	
Stari Mikanovci	1991.	3 400	3 326	97,82	100,99	9	0,26	34,62
	2001.	3 387	3 346	98,79		3	0,09	
Tompojevci	1991.	3 092	1 164	37,65	156,92	694	22,45	45,03
	2001.	1 999	1 181	59,08		202	10,11	
Tordinci	1991.	2 868	1 900	66,25	114,54	206	7,18	63,09
	2001.	2 251	1 708	75,88		102	4,53	
Tovarnik	1991.	4 240	3 319	78,28	115,75	688	16,23	43,62
	2001.	3 335	3 022	90,61		236	7,08	
Trpinja	1991.	7 672	467	6,09	122,66	6 579	85,75	104,14
	2001.	6 466	483	7,47		5 774	89,30	
Vodinci	1991.	2 099	2 048	97,57	102,20	6	0,29	48,28
	2001.	2 113	2 107	99,72		3	0,14	
Vrbanja	1991.	5 543	5 209	93,97	102,67	76	1,37	63,50
	2001.	5 174	4 992	96,48		45	0,87	
Vukovarsko-srijemska	1991.	231 241	157 870	68,27	114,65	45 527	19,69	78,47
	2001.	204 768	160 277	78,27		31 644	15,45	
HRVATSKO PODUNAVLJE	1991.	598 434	420 104	70,20	116,42	102 794	17,17	65,81
	2001.	535 274	437 522	81,73		60 510	11,30	

* vidjeti bilješku ⁶

Izvor: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Promjena broja i udjela Hrvata i Srba na razini gradova i općina Hrvatskoga Podunavlja, također pokazuje hrvatsku etničku homogenizaciju. Tako je u promatranome razdoblju udio Hrvata povećan u svih 12 gradova te u 57, od ukupno 60 općina ovoga prostora. Najveći porast udjela Hrvata u gradskim naseljima zabilježen je u Belom Manastiru (povećanje od 46,81%), a zatim se ističu Osijek (povećanje od 24,61%) i Vukovar (povećanje od 21,15%). Povećanjem udjela hrvatskog stanovništva, među

⁶ U tablici 2 i tekstu koji je s njome povezan koriste se indeksi promjene udjela Hrvata i Srba, a ne indeksi promjene absolutnog broja Hrvata i Srba. Takav pokazatelj je opravdaniji i praktičniji za korištenje jer omogućuje usporedbu manjih i većih općina/gradova.

Ivo Turk
Marijan Jukić

**Promjene broja i
udjela Hrvata i Srba
u Hrvatskom Podu-
navlju kao posljedica
Domovinskog rata i
mirne reintegracije
(1991. – 2001.)**

općinama, ističu se Šodolovci (povećanje od 91,58%), Vi-
ljevo (povećanje od 60,78%), Tompojevci (povećanje od
56,92%) te Jagodnjak (povećanje od 47,89%). Međutim, u
spomenutim općinama povećanje udjela Hrvata posljedica
je snažnog iseljavanja srpskoga stanovništva, jer se u njima
broj Hrvata u apsolutnom smislu također smanjio.

Relativno je najveća depopulacija srpskog stanovniš-
tva u razdoblju od 1991. do 2001. godine izražena kroz
indeks promjene njihova udjela u ukupnoj populaciji (ta-
blica 2), bila u općinama: Punitovci (-91,25%), Ivankovo
(-90,00%), Cerna (-82,02%), Antunovac (-70,84%),
Privlaka (-68,93%), Semeljci (-68,79%) i Vladislavci
(-66,82%). Udio Srba povećan je, među gradovima, samo
u Vukovaru (za 1,48%), a među općinama u Borovu (za
8,38%), Erdutu (za 6,44%), Trpinji (za 4,14%), Markušići
(za 2,33%) i Negoslavcima (za 1,92%). Ipak, ukupan broj
Srba u Vukovaru i svim navedenim općinama znatno je
smanjen, unatoč porastu njihova udjela.

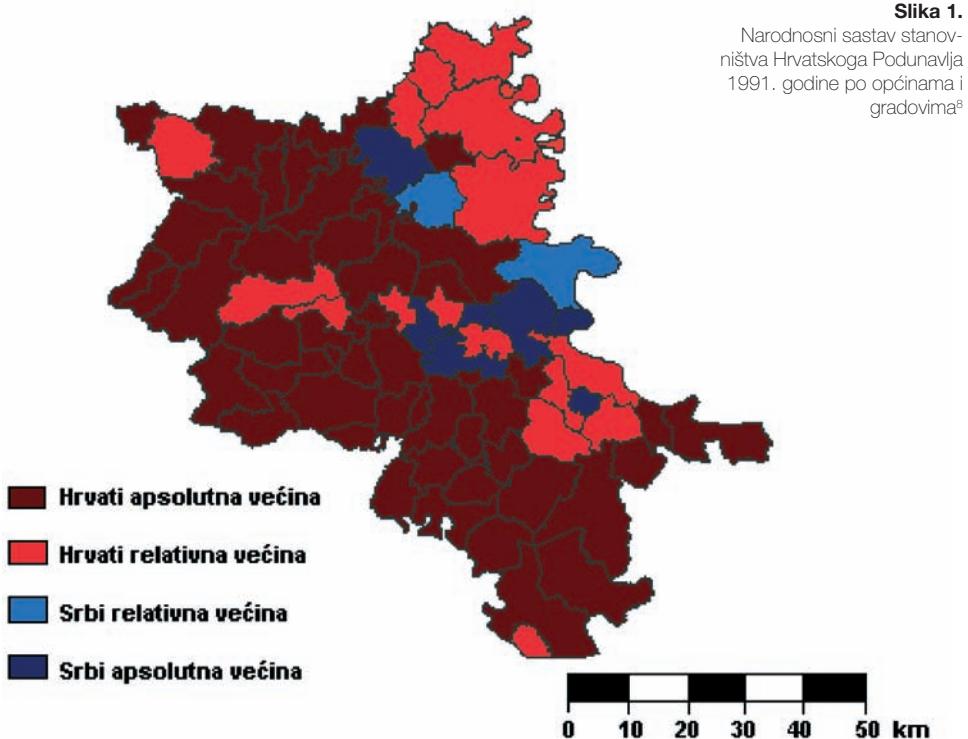
Za dobivanje potpunije slike promjena u odnosu broja
hrvatskog i srpskog stanovništva na prostoru Hrvatskoga
Podunavlja potrebno je analizirati promjene apsolutnog
broja Hrvata i Srba na razini općina i gradova (tablica 2).

Hrvata je po broju pripadnika više u 9 gradova i 30
općina, a manje u 3 grada i 30 općina Hrvatskoga Po-
dunavlja. U Osječko-baranjskoj županiji porast hrvatskog
stanovništva zabilježen je u svih 7 gradova te u 15 općina,
dok je u Vukovarsko-srijemskoj porast prisutan u 2 grada
i 15 općina. Apsolutno je broj Hrvata najviše porastao u
Osijeku (9.055 stanovnika), Vinkovcima (3.308 stanovni-
ka) i Županji (2.571 stanovnik). Među općinama najve-
ći porast pripadnika hrvatske narodnosti zabilježen je u
Čepinu (2.317 stanovnika), Drenovcima (639 stanovnika)
i Bilju (610 stanovnika). Istdobro, broj Hrvata najviše
je smanjen u Vukovaru (3.967 stanovnika) i Iloku (423
stanovnika).

Znakovito je istaknuti da nijedna administrativno-te-
ritorijalna jedinica Hrvatskoga Podunavlja, koja je između
1991. i 2001. godine imala porast broja stanovnika, nije u
istom razdoblju zabilježila smanjenje hrvatskog stanovniš-
tva. Također, zanimljivo je napomenuti da su gradovi: Beli
Manastir, Belišće, Našice, Osijek, Valpovo i Vinkovci te
općine: Bilje, Bizovac, Darda, Drenje, Jagodnjak, Kneževi
Vinogradi, Levanjska Varoš, Podgorač, Šodolovci, Vilje-
vo, Vladislavci, Vuka, Gunja, Jarmina i Stari Mikanovci
između 1991. i 2001. godini unatoč ukupnoj depopulaciji
imali porast broja Hrvata.

Ukupan broj Srba na prostoru Hrvatskoga Podunav-
lja u razdoblju od 1991. do 2001. smanjen je za 42.284

stanovnika ili za 41,14% (tablica 2). Regres srpske etničke manjine zabilježen je u svim gradovima i općinama Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije. Apsolutno je broj Srba najviše smanjen u Osijeku (za 14.011), Vukovaru (za 4.731), Vinkovcima (za 3.625), Belom Manastiru (za 1.297), Dardi (za 1.285) te Čepinu (za 1.134). Dakle, uglavnom se radilo o gradskim naseljima, gdje je, u apsolutnom smislu, srpsko stanovništvo i živjelo u najvećem broju. Ratna zbivanja početkom 1990-ih godina izazvala su velik odljev srpskog stanovništva, koje je činilo znatan udio u državnoj administraciji, političkim tijelima i vojnim službama.⁷

Prostorni prikaz narodnosne strukture Hrvatskoga Podunavlja iz 1991. godine (slika 1) pokazuje da su Hrvati bili absolutna većina u 10 gradova i 39 općina. Najveći

7 Bivša jugoslavenska vlast poticala je zapošljavanje Srba u navedenim djelatnostima.

8 Apsolutna većina odnosi se na slučaj kada jedna etnička manjina obuhvaća više od 2/3 ukupne populacije (više od 66%), a relativna većina odnosi se na najbrojniju etničku skupinu u slučaju kada udio nijedne etničke skupine ne prelazi 2/3 (66%).

Ivo Turk
Marijan Jukić

**Promjene broja i
udjela Hrvata i Srba
u Hrvatskom Podu-
navlju kao posljedica
Domovinskog rata i
mirne reintegracije
(1991. – 2001.)**

udio Hrvata među gradskim naseljima imali su: Otok⁹ (97,29%), Đakovo (93,83%), Valpovo (91,69%) i Županja (91,65%). Među općinama s absolutnom većinom hrvatskog stanovništva najveći udio Hrvata imali su: Stari Mikanovci (97,82%), Ivankovo (97,82%), Strizivojna (97,76%), Satnica Đakovačka (97,75%), Andrijaševci (96,80%) i Semeljci (96,71%). Relativnu većinu na prostoru Hrvatskoga Podunavlja Hrvati su 1991. godine imali u 2 grada (Vukovar i Beli Manastir) i 13 općina (Bilje, Bogdanovci, Draž, Ernestinovo, Gunja, Kneževi Vinogradi, Podgorač, Popovac, Punitovci, Stari Jankovci, Tompojevci, Viljevo i Vladislavci) (slika 1). Iste godine Srbi su bili relativna većina u općinama Erdut (50,65%) i Darda (37,92%). U 6 općina srpsko stanovništvo imalo je absolutnu većinu, a to su Negoslavci (94,77%), Markušica (88,69%), Šodolovci (86,87%), Trpinja (85,75%), Borovo (79,88%) i Jagodnjak (70,29%).

Analiza prostornog rasporeda naselja s obzirom na udio prevladavajuće etničke skupine (Hrvata ili Srba) pokazuje da naselja sa srpskom većinom prevladavaju u istočnom dijelu Hrvatskoga Podunavlja, posebno oko grada Vukovara. Važno je istaknuti da je tijekom srbijanske oružane agresije na Hrvatsku otežavajuća okolnost za stanovništvo Vukovara bila činjenica da je grad bio okružen naseljima sa srpskom većinom stanovništva. To su Borovo (na sjeveru), Trpinja (na sjeverozapadu), Bršadin (na jugozapadu) te Negoslavci (na jugu).¹⁰ Osim navedenog područja, povećanim udjelom Srba ističu se baranjske te općine južno od Osijeka. Međutim, vidljivo je da su u Hrvatskom Podunavlju Hrvati 1991. godine bili absolutno dominantna etnička skupina, što je u skladu i s prostornom dominacijom općina i gradova s absolutnom hrvatskom većinom.¹¹

Prostorni prikaz sastava stanovništva prema narodnosti 2001. godine, u odnosu na 1991. godinu pokazuje još izraženiju etničku homogenizaciju prostora. Naime, hrvatsko stanovništvo 2001. godine čini absolutnu većinu u 10 gradova i 46 općina (slika 2). Drugim riječima, u 7 općina Hrvati su postali absolutna većina u razdoblju od 1991. do 2001. godine, a to su: Draž (67,88%), Ernestinovo (67,24%), Podgorač (78,79%), Popovac

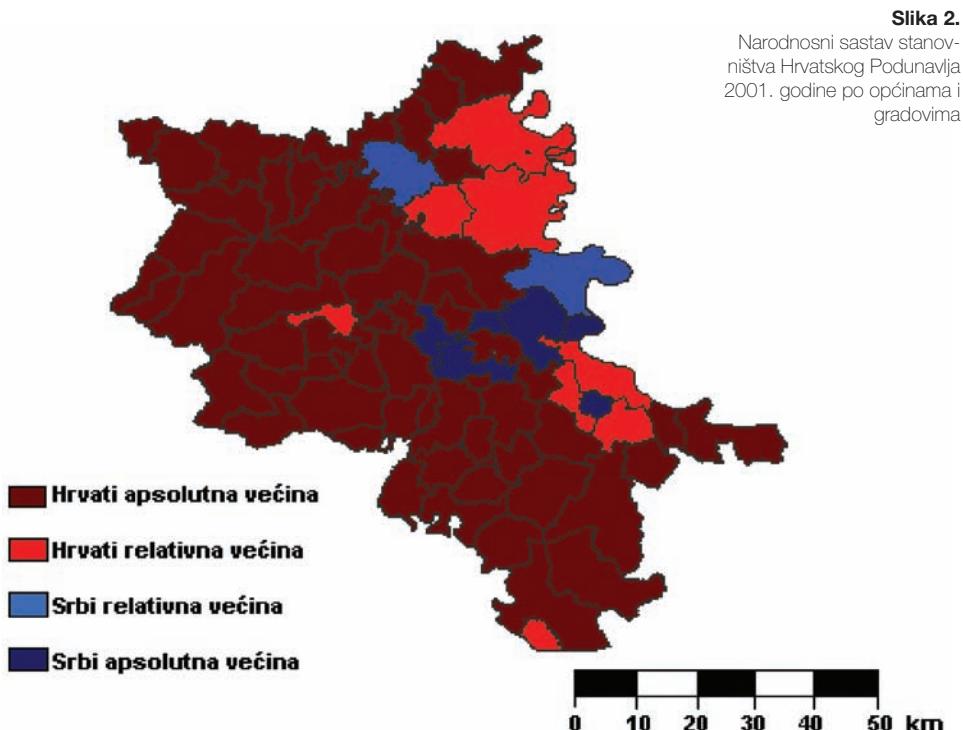
9 Iako 1991. nije imao status gradskog naselja, metodologija je prilagodena današnjem pravnom stanju, pa je Otok tretiran kao gradsko naselje (danas ima status grada).

10 Detaljnije vidjeti u radu *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije* (Živić, 2006.).

11 Treba imati na umu da na promatranom prostoru postoji još nacionalnih manjina, od kojih treba istaknuti Mađare.

(69,02%), Viljevo (80,97%), Vladislavci (79,99%) i Stari Jankovci (69,50%). Najveći udio Hrvata među gradskim naseljima, kao i 1991. godine, imali su: Otok (98,98%), Đakovo (96,49%), Županja (96,45%) i Valpovo (96,18%). Među općinama, najvećim udjelom Hrvata ističu se: Vođinci (99,72%), Satnica Đakovačka (99,14%), Ivankovo (99,14%), Andrijaševci (98,89%), Strizivojna (98,84%), Stari Mikanovci (98,79%), Gradište (98,40%) i Semeljci (98,29%). Relativnu većinu Hrvati su 2001. godine imali u 2 grada (Beli Manastir i Vukovar) i 6 općina Hrvatskog Podunavlja (Bilje, Bogdanovci, Gunja, Kneževi Vinogradri, Punitovci i Tompojevci). Dakle, u odnosu na 2001. godinu, broj općina s relativnom hrvatskom većinom smanjen je sa 13 na 6, i to kao posljedica povećanja udjela Hrvata u njih 7, koje sada imaju absolutnu hrvatsku većinu.

Relativnu većinu 2001. godine srpsko stanovništvo imalo je u općinama Jagodnjak (64,72%) i Erdut (53,91%), dok je absolutnu većinu imalo u 5 općina: Negoslavci (96,59%), Markušica (90,76%), Trpinja (89,30%), Borovo (86,57%) i Šodolovci (84,55%). Od svih općina s absolutnom srpskom većinom, samo se u Šodolovcima udio Srba smanjio dok je u ostalim općinama porastao (tablica 2).

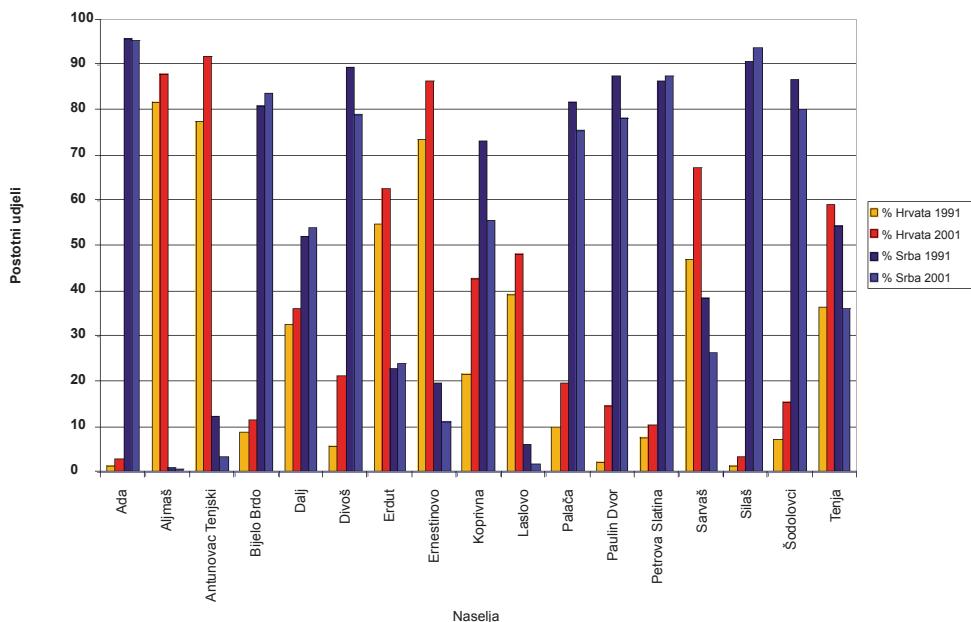
Međutim, u svim navedenim općinama absolutni broj Srba se smanjio, pa je ovo povećanje njihova udjela posljedica snažne ukupne depopulacije i smanjenja broja ostalih nacionalnih manjina. Zanimljivo je spomenuti da se ukupan broj Hrvata povećao u svim općinama s absolutnom srpskom većinom, osim u Borovu i Markušici.

PROMJENE UDJELA HRVATA I SRBA U OKUPIRANIM NASELJIMA HRVATSKOGA PODUNAVLJA OD 1991. DO 2001. GODINE

Utjecaj ratnih zbivanja na promjene u narodnosnom sastavu stanovništva Hrvatskog Podunavlja zornije će prikazati analiza promjene odnosa Hrvata i Srba na prostoru okupiranih naselja. U naseljima koja su tijekom Domovinskog rata bili okupirali Srbi, broj stanovnika smanjen je sa 189.686 (1991.) na 147.452 (2001.), tj. absolutno za 42.234 stanovnika (relativno za 22,30%). Tijekom istog razdoblja broj Hrvata smanjen je sa 82.830 (1991.) na 79.426 (2001.), tj. absolutno za 3.404 osobe, a broj Srba sa 66.791 (1991.) na 47.713 (2001.), tj. absolutno za 19.078 osoba. Udio Hrvata u stanovništvu okupiranih naselja povećan je sa 43,66% (1991.) na 53,86% (2001.), dok je udio Srba smanjen sa 35,21% (1991.) na 32,35% (2001.). Dakle, iako je broj Srba drastično smanjen u absolutnom smislu, njihov relativni udio nije se mnogo promijenio zbog velike ukupne depopulacije spomenutih naselja.

Slika 3.

Promjene udjela Hrvata i Srba u okupiranim naseljima bivše Općine Osijek (1991.-2001.)

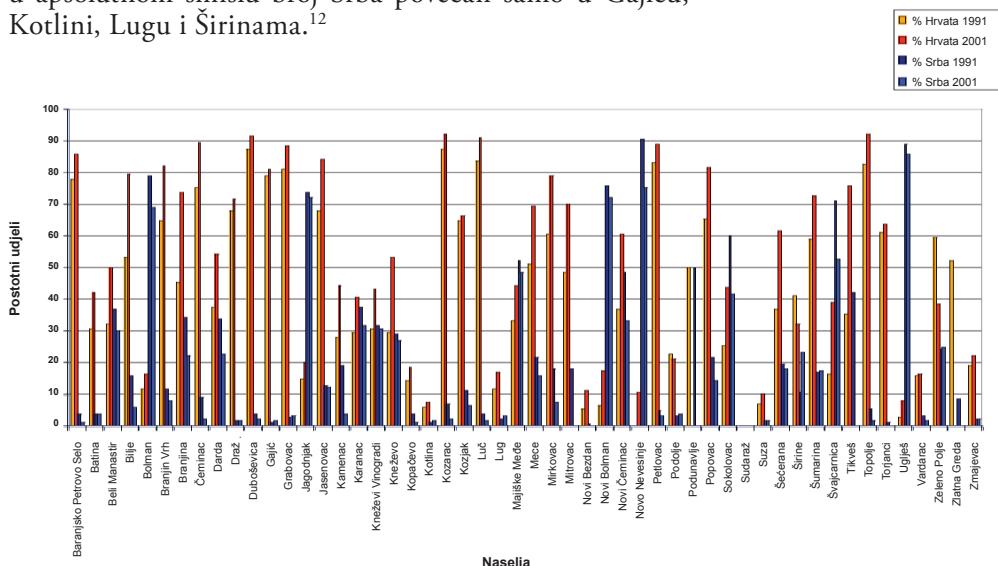

Među okupiranim naseljima bivše Općine Osijek u razdoblju 1991. – 2001. (slika 3) udio Hrvata najviše se povećao u Sarvašu (s 46,87% na 67,25%). Važno je istaknuti da su sva okupirana naselja spomenute (bivše) općine povećala udio hrvatskog stanovništva u navedenom razdoblju. Udio Srba smanjen je u svim naseljima, osim u Bijelom Brdu, Dalju, Erdutu, Petrovoj Slatini i Silašu, gdje je imao mali porast. Međutim, u svim naseljima bivše Općine Osijek apsolutni broj srpskog stanovništva smanjen je u razdoblju od 1991. do 2001. godine.

Slično stanje je i u okupiranim naseljima bivše Općine Beli Manastir (slika 4) u razdoblju od 1991. do 2001. godine. Udio Hrvata u spomenutom razdoblju najviše je povećan u naselju Tikvešu (s 35,62% na 75,86%), a smanjen je samo u naseljima: Podolje, Podunavlje, Širine, Zeleno Polje i Zlatna Greda. S druge strane, udio Srba povećan je samo u naseljima: Draž, Gajić, Grabovac, Kotlina, Lug, Podolje, Širine, Zeleno Polje i Zmajevac, ali u vrlo malim postotnim udjelima. Valja istaknuti da je, među spomenutim naseljima s povećanjem udjela srpskog stanovništva, u apsolutnom smislu broj Srba povećan samo u Gajiću, Kotlini, Lugu i Širinama.¹²

Slika 4.

Promjene udjela Hrvata i Srba u okupiranim naseljima bivše Općine Beli Manastir (1991.-2001.)

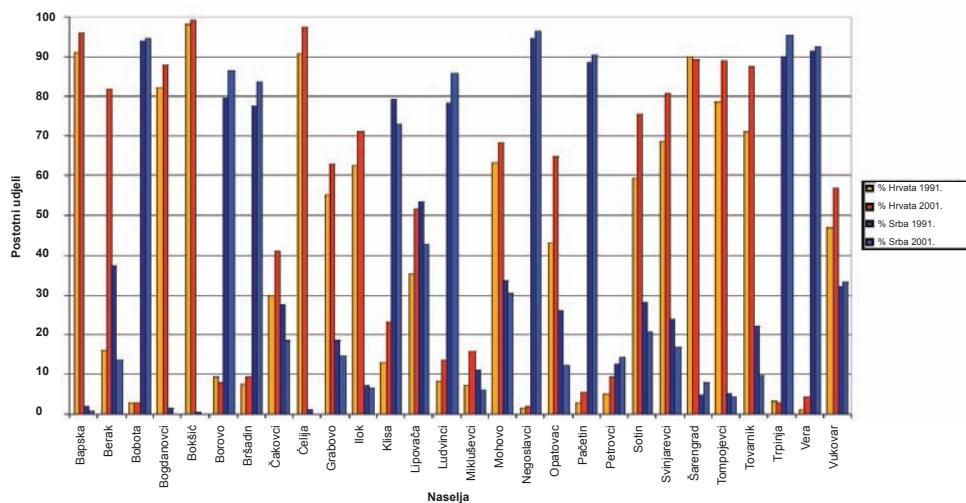
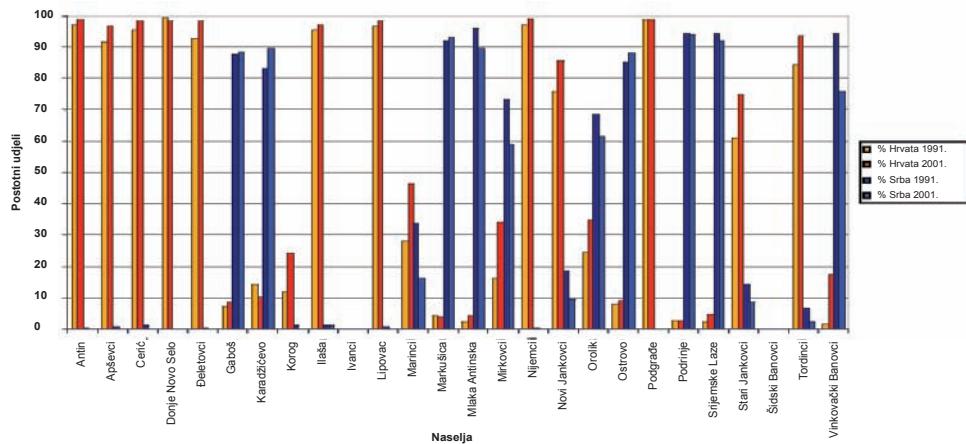
Udio Hrvata u okupiranim naseljima na prostoru bivše Općine Vinkovci, u razdoblju od 1991. do 2001. (slika 5) najviše je povećan u naseljima: Marinci (za 18,1%), Mirkovci (za 17,57%), Vinkovački Banovci (za 15,96%) i Stari Jankovci (za 13,78%), dok je u naseljima: Donje Novo Selo,

12 Apsolutno povećanje broja stanovnika u spomenutim naseljima je simbolično (u Lugu, Gajiću i Kotlini za 1 osobu, a u Širinama za 2 osobe).

Slika 5.

Promjene udjela Hrvata i Srba u okupiranim naseljima bivše Općine Vinkovci (1991.-2001.)

Karadžićovo, Markušica i Podrinje udio Hrvata smanjen. Udio Srba na području bivše Općine Vinkovci povećan je u naseljima: Gaboš (za 0,75%), Karadžićovo (za 6,33%), Markušica (za 1,38%) i Ostrovo (za 2,85%). Međutim, apsolutni broj Srba u svim navedenim naseljima znatno je smanjen. Najviše je udio srpskog stanovništva smanjen u naseljima Marinci (-17,31%) i Mirkovci (-14,24%).

Slika 6.

Promjene udjela Hrvata i Srba u okupiranim naseljima bivše Općine Vukovar (1991.-2001.)

Među okupiranim naseljima bivše Općine Vukovar, u razdoblju od 1991. do 2001. godine (slika 6), udio Hrvata najviše je povećan u naseljima: Bapska (za 65,62%) i Opatovac (za 21,54%), dok je u naseljima: Borovo i Tipinjia udio Hrvata smanjen. Udio Srba najviše je smanjen u naseljima: Berak (-23,71%), Opatovac (-14,04%) i Tovarnik (-12,70%). Povećanje udjela srpskog stanovništva u spomenutom razdoblju zabilježeno je u naseljima: Lud-

Ivo Turk
Marijan Jukić

**Promjene broja i
udjela Hrvata i Srba u
Hrvatskom Podunav-
iju kao posljedica
Domovinskog rata i
mirne reintegracije
(1991. – 2001.)**

vinci (za 7,37%), Borovo (za 6,69%), Bršadin (za 5,91%), Trpinja (za 5,47%), Svinjarevci (za 3,33%), Pačetin (za 1,94%), Negoslavci (za 1,82%), Petrovci (za 1,62%), Vera (za 1,10%), Vukovar (za 0,90%) i Bobota (za 0,80%). Međutim, u svim navedenim naseljima ukupan broj Srba znatno je smanjen, što znači da je povećanje njihova udjela posljedica snažne ukupne depopulacije.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Analiza promjena u udjelima Hrvata i Srba u narodnosnom sastavu Hrvatskoga Podunavlja od 1991. do 2001. pokazala je uznapredovali proces hrvatske etničke homogenizacije ovog prostora. Ipak, promjene u narodnosnom sastavu potrebno je promatrati u kontekstu ukupnih demografskih zbivanja. Proces ukupne depopulacije Hrvatskoga Podunavlja snažno je utjecao na promjene u etničkom sastavu. Većina gradova i općina dobila je homogeniji etnički sastav s dominantnom hrvatskom etničkom komponentom, ali uglavnom ne kao posljedica povećanja broja hrvatskog stanovništva, nego zbog intenzivnije emigracije Srba. Neke općine u kojima su Srbi bili većinsko stanovništvo povećale su udio srpskog stanovništva, iako se u njima ukupan broj Srba smanjio, što je uzrokovano iseljavanjem stanovništva drugih narodnosti, posebno Hrvata. Ratna zbivanja početkom 1990-ih godina ubrzala su ukupnu depopulaciju ovoga prostora, a posebno iseljavanje ionako oslabljenih naraštaja u bioreprodukтивnoj dobi. Općenito gledajući, promatrani prostor spada u negativni pol hrvatskoga gospodarskog i demografskog razvoja. Loša sveukupna demografska situacija i loše ekonomske prilike međusobno su povezani uzročno-posljedičnim odnosima. Jasno je da je Domovinski rat jedan od glavnih uzroka ovakvog stanja. To znači da spomenute negativnosti treba nastojati otkloniti cjelokupnim i sveobuhvatnim razvojnim planom koji ne izostavlja pojedine problemske komponente koje uslijed uzročno-posljedične povezanosti mogu ugroziti uspješnu provedbu plana.

LITERATURA

- NEJAŠMIĆ, I. (1991.), *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, Zagreb, Globus.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1999.), *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb, MATE.
- ŽIVIĆ, D. (2005.), Izravni i migracijski demografski gubitci tijekom srpske oružane agresije na Hrvatsku. U: D. ŽIVIĆ, N. POKOS, A. MIŠETIĆ (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive* (str. 71-94), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- ŽIVIĆ, D. (2006.), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije*, Zagreb-Vukovar, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- ŽIVIĆ, D. (2007.), Demografske i socijalne odrednice razvoja stanovništva u hrvatskome Podunavlju, *Društvena istraživanja*, 16 (89): 431-454.